

de cijfers voor de provincies Zuid-Holland en Utrecht zijn niet bekend maar er is, dunkt ons, geen reden om aan te nemen dat zij belangrijk hoger lagen, zeker niet in Zuid-Holland waar de Rotterdamse Kamer van Koophandel alle medewerking aan de Liese-Aktion had geweigerd.

Dit alles kwam er op neer dat de Liese-Aktion als middel om door het uitreiken van een *Ausweis* aan een beperkt aantal mannen hoofdzakelijk van dertig tot veertig jaar, alle anderen in de leeftijdsgroep van zeventien tot veertig jaar gemakkelijk controleerbaar te maken, in zoverre was mislukt dat de bezetter via het bedrijfsleven slechts een hoogst onvolledig overzicht had gekregen van de werkende zeventien- tot veertigjarigen; hij was in hoofdzaak aangewezen op diegenen die zich buiten het bedrijfsleven om van 4 tot 8 januari rechtstreeks bij de aparte aanmeldingsbureaus van de *Fachberater* hadden vervoegd – personen die, naar wij aannemen, vooral werden aangelokt door twee factoren: dat zij, weggevoerd voor de ‘*totale Kriegseinsatz*’, meer voedsel zouden krijgen dan in januari aan hongerrantsoenen verkrijgbaar was en dat hun gezinnen of hun ouders zich rantsoenen voor één persoon extra zouden kunnen aanschaffen. De bureaus van de *Fachberater* werden dus als het ware ronselbureaus voor spitters (behalve dan in die gevallen waarin personen zich kwamen aanmelden die op grond van hun werk mochten aannemen dat zij voor vrijstelling in aanmerking kwamen). Hoevelen meldden zich aan? Volgens een notitie van Verwey d.d. 10 januari in totaal ca. vijftigduizend mannen, zulks ondanks de oproepen en acties van de illegaliteit, ondanks ook de vermaningen van het Episcopaat¹ en van talrijke individuele predikanten. In Amsterdam waren er, aldus de notulen d.d. 12 januari van de Delta-Amsterdam, ‘vermoedelijk slechts een 4 000 à 5 000’ aanmeldingen², in de stad Utrecht 5 000, de cijfers voor Rotterdam³, Den Haag en voor de talrijke kleinere steden en de dorpen ontbreken nagenoeg alle.

¹ De aartsbisschop van Utrecht en de bisschop van Haarlem (benoorden de grote rivieren kende Nederland in die tijd slechts het aartsbisdom Utrecht en het bisdom Haarlem) verleenden van meet af aan steun aan de actie der illegaliteit. Op 8 januari werd de geestelijkheid geïnstrueerd om aan leken het wachtwoord ‘niet melden!’ door te geven; daarvan mocht alleen worden afgeweken in gevallen waarin de betrokkenen in de diepste misère verkeerden zonder dat er mogelijkheden waren, hen op de een of andere wijze te helpen. ² Delta-Amsterdam: Notulen, 12 jan. 1945 (Doc II-341, b-1). ³ De Rotterdamse rustende arts H. Mees vermeldt in zijn dagboek voor Rotterdam het cijfer 24 000 (H. Mees: *Mijn oorlogsdagboek*, p. 566) maar dit dunkt ons veel te hoog, zulks al op grond van het feit dat er na de razzia van 10 en 11 november in Rotterdam volgens schatting maar ca. twintigduizend mannelijke personen van